



KIRSAL KALKINMA ÜZERİNE BİR LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Ahmet Yılmaz ATA¹
Tuğçe DALLI²

Öz

Ekonomik kalkınma, niceliksel olarak milli gelirin artırılmasının yanı sıra niteliksel olarak da toplumların ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel alanlarda refah seviyesinin iyileştirilmesini hedefleyen dinamik bir süreci ifade etmektedir. Bu kapsamda, günümüz ekonomilerinde belki de en hayati unsur toplumların refah düzeyinin artırılmasıdır. Kalkınmanın alt dallarından biri olan kırsal kalkınma ise kırsal toplulukların ekonomik, sosyal, kültürel ve daha pek çok yönden yerinde kalkandırılmasıdır.

Bu çalışmanın amacı geçmişten günümüze kırsal kalkınma üzerine gerçekleştirilen literatürdeki çalışmaların genel perspektifini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda hazırlanan bu çalışmada kırsal kalkınma üzerine yapılan çalışmalar çeşitli alt başlıklar altında incelenmiştir. Kırsal kalkınma üzerine yapılan çalışmaların genellikle kırsal turizm ve coğrafi işaretli ürünler üzerine yoğunlaştığı gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Kalkınma, Kırsal Kalkınma, Refah Düzeyi

Jel Sınıflandırması: O1, O18, I3

A LITERATURE SURVEY ON RURAL DEVELOPMENT

Abstract

Economic development refers to a dynamic process that aims to increase national income both quantitatively and qualitatively to improve the welfare level of societies in economic, social, political and cultural areas. In this context, perhaps the most vital element in today's economy is increasing the welfare level of societies. Rural development, one of the sub-branches of development, is the on-site development of rural communities in economic, social, cultural and many other aspects.

The aim of this study is to reveal the general perspective of the studies in the literature on rural development from past to present. In this study prepared for this purpose, studies on rural development were examined under various subheadings. It has been observed that studies on rural development generally focus on rural tourism and geographically indicated products.

Keywords: Economic Development, Rural Development, Welfare Level

Jel Classification: O1, O18, I3

¹ Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, yilmazata75@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5928-8801>

² YÖK 100/2000 Doktora Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, dallitugce1@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5862-1964>

Atıf/ To Cite: Ata, A. Y. & Dalli, T. (2024). Kırsal Kalkınma Üzerine Bir Literatür Araştırması. *Journal of Economics and Research*, 5(1), 1-19.

GİRİŞ

Günümüz dünyasında, ekonomiler için belki de en hayati konu, bireysel ve toplumsal refahı artırabilme çabasıdır. Bir anlamda ekonomik kalkınmanın sağlanması ve bu kalkınmanın sürdürülebilir bir şekilde gerçekleşmesidir. Sürdürülebilir kalkınma, gelecek nesillerin refahından ödün vermeden içinde bulunduğumuz zaman dilimlerindeki refahın artırılması olarak ifade tanımlanabilir. Sürdürülebilir kalkınmanın en önemli bileşeni ise kırsal kalkınma süreci olarak ifade edilebilir.

Kırsal kalkınmanın daha iyi anlaşılabilmesi için kırsal alanın nasıl tanımlandığının bilinmesi gerekmektedir. Zira kırsal kalkınma ve kırsal alan kavramları birbirlerinin tamamlayıcısıdır. Fakat kırsal alanların kapsadığı kültürel, sosyal, ekonomik, çevresel, demografik ve mekânsal çeşitliliğin, çağın değişen koşullarıyla birlikte yeni anlamlar kazanması, kesin bir kırsal alan tanımının yapılmasını güçleştirdiği bilinmektedir. Bu nedenden dolayı her ülke kendi idari yapısını da dikkate alarak, kendilerine özgü kırsal alan tanımı yapmakla birlikte farklı amaçlarla gerçekleştirilen çalışmalarda, farklı kırsal alan tanımlamalarının yapıldığı görülmektedir (Çeken vd. 2007: 2-3). Bu çalışmaların bazılarında kırsal alanı tanımlamak için türetilmiş çeşitli sınıflandırma yöntemleri ve tanımlamalarda; nüfus yoğunluğu, yerel ekonomik yapı, nüfus kaybı ve nüfus artış oranları, yerleşim büyüklükleri ve yerel peyzaj vb. faktörler yer almaktadır (Akder, 2002; Bryden, 2002; Ballas vd. 2003; Baum vd. 2004; Labrianidis, 2004; Gülümser vd. 2010).

Uluslararası kuruluşların yaptığı tanımlar incelendiğinde OECD ve Eurostat'ın yaptıkları kırsal alan tanımlamalarının her ikisi de nüfus yoğunluğu üzerinedir. OECD kırsal alanları, nüfus yoğunluğu km² başına 150 kişi, Eurostat ise nüfus yoğunluğu km² başına 100 kişiden az olan yerler olarak tanımlamaktadır (OECD, 1994; Eurostat, 2010).

Kırsal kalkınma, kırsal kesimde yaşayan insanların ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda yaşam koşullarının iyileştirilebilmesi amacıyla kırsal kesimdeki insanların kendi çabalarıyla kamu kesiminin çabalarının iş birliği düzleminde kalkınma yönünde harekete geçirilmesi ve ulusal kalkınma çabalarına katkıda bulunulması sürecini ifade etmektedir (Atış vd. 1999: 16; Pezikoğlu, 2012: 85). Bu kapsamda, kırsal kalkınma stratejilerinin ana amacını geri kalmış kırsal toplulukların hem ekonomik hem de sosyal alanlarda iyileşmelerinin sağlanarak mevcut kaynaklardan daha rasyonel biçimde yararlanmalarını temin etmek oluşturmaktadır. Nitekim kırsal ve kentsel alanlardaki gelişmişlik farklılıklarını azaltmak kırsal kalkınmanın temel hedeflerinden biridir. Böylece sürekli kaynak aktarılan ve teşviklerle ayakta tutulmaya çalışılan kırsal alan yerine kendi kendine yetebilen ve ülke ekonomisine katkı sağlayan kırsal alan oluşturulmuş olacaktır. Bu süreçte, kentsel ve kırsal alanlar arasındaki farklılaşmaları gidermeye yönelik hedefler beraberinde bir dizi model arayışlarını da gündeme getirmiştir. Türkiye'de kırsal alanların kalkındırılması amacıyla ortaya konulan köy-kentler, merkez köyler, cazibe köy merkezi uygulamaları, kırsal alan projeleri ve kırsal alanlarda tarımsal sanayi oluşturulması çabaları gibi pek çok modelin bu arayışların ürünü olarak ortaya çıktığı bilinmektedir (Çakar, 2007: 2; Yeşilbaş, 2011: 154).

Bu çalışmanın amacı geçmişten günümüze kırsal kalkınma üzerine yapılan çalışmaların genel perspektifini ortaya koymaktır. Bu amaçla literatürde yer alan çalışmalar alt başlıklar halinde kapsamlı olarak incelenmiştir. Bu doğrultuda birinci bölümde kırsal kalkınma üzerine yapılan literatür araştırmasına, birinci bölümün alt başlıklarında ise kırsal kalkınma üzerine yapılan teorik ve ampirik literatüre yer verilmiştir. Sonuç bölümünde ise bu alanda yapılmış çalışmalardan elde edinilen kazanımlar doğrultusunda kırsal kalkınma kavramı ve bileşenleri üzerine genel bir değerlendirme yapılmıştır.

1. KIRSAL KALKINMA ÜZERİNE LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Kırsal kalkınma; değişen teknolojiyle birlikte ürün ve hizmetlerin çeşitlenmesi, yeni pazarların ortaya çıkması ve önem kazanması, nihayetinde tarımın ve kırsal alanların yeniden yapılandırılarak kırsal kesimlerdeki ekonomik, toplumsal ve kültürel yapının gelişimi olarak tanımlanmaktadır (Günay vd. 2022: 2).

Kırsal kalkınma başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere bütün ülkelerin önde gelen sorunları arasında yer almaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin kırsal alanlarında yaklaşık 3 milyar insanın yaşadığı ve bu nüfusun yaklaşık % 60'ından fazlasının günde 2 doların altında kazanç elde ettiği kabul edilmektedir. Bu bilgilere göre kırsal nüfusun ihtiyaçlarının karşılanabilmesi ve neticede sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilebilmesi için çok daha etkin strateji ve kırsal kalkınma politikalarının zorunlu hale geldiğini yadsınamaz bir durum teşkil etmektedir (Güven, 2017: 211). Ayrıca bu durum, kırsal kalkınma kavramına olan akademik ilgiyi de artırmış ve bu alanda yapılan çalışmalara yoğunlaşmayı da beraberinde getirmiştir. Kırsal kalkınma konusu üzerine literatürde, teorik ve ampirik boyutta birçok akademik ve bilimsel çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalardan bazıları özellikle de ampirik ve kırsal kalkınmanın bileşenleri üzerine yoğunlaşmış olanlar aşağıda ayrıntılı olarak verilmiştir.

1.1. Teorik Literatür

Kırsal kalkınma üzerine modeller, Högerstrand (1952), Myrdal (1972), Granberg (2000), Porter (2005), Lesh (2007) ve Perrue (2007)'nin çalışmaları kapsamında olup mekânsal gelişim fikrine odaklanılmıştır. Bu çalışmalar temel olarak merkez ve çevre arasındaki etkileşim modelleri; yer değiştirme alt sistemi ile kırsal alan sistemini sıralayan modeller; gelişme eksenleri modelleri ve kümelenme modelleridir (Merenkova vd. 2019: 2).

Kırsal kalkınma politikalarının yaşadığı değişim, dönemin geçerli yaklaşımları dikkate alarak özetlenmiştir (Ellis ve Biggs, 2001: 439):

- **1950-1960 arası dönem:** Modernizasyon, ikili ekonomik model, toplum kalkınması ve tembел köylüler,
- **1960-1970 arası dönem:** Geçiş yaklaşımı, mekanizasyon, teknoloji transferi, tarımsal genişleme, yeşil devrimin başlangıcı ve kırsal büyüme bağlantıları,
- **1970-1980 arası dönem:** Büyümenin yeniden dağıtımı, temel ihtiyaçlar, entegre kırsal kalkınma, devletin tarımsal politika ve tarımsal kredileri, kentsel önyargı, desteklenen yenilikler ve yeşil devrimin devam etmesi,
- **1980-1990 arası dönem:** Yapısal uyum, serbest pazar, fiyat mekanizması, Sivil Toplum Kuruluşları (STK)'nın artması, devletin faaliyet alanının minimize edilmesi, hızlı kırsal değerlendirme, gıda güvenliği ve kıtlık analizi, kırsal kalkınmanın üründen ziyade sürecinin önem kazanması, kalkınmada kadınların durumu ve yoksulluğu önleme,
- **1990-2000 arası dönem:** Mikro kredi, katılımcı kırsal değerlendirme, aktör yönelimli kırsal kalkınma, paydaş analizi, toplumsal cinsiyet ve kalkınma, çevre ve sürdürülebilirlik ve yoksulluğun azaltılması,
- **2000 ve sonrası dönem:** Sürdürülebilir geçim, yerinden yönetim, iyi yönetişim, katılımcılığın eleştirisi, sektörel yaklaşımlar, sosyal koruma ve yoksulluğun ortadan kaldırılmasıdır.

Literatürdeki çalışmalardan Tolunay ve Akyol (2006) kırsal kalkınma konusunda kavramsal çerçeveye değinerek bu iki kavrama dair genel özelliklere yer vermiştir.

Kalkınmayı ekonomik, sosyal ve insan kalkınması olmak üzere üç açıdan ele alan çalışma, kırsal kalkınmanın strateji, prensip ve uygulama çerçevesini ortaya koymuştur.

Türkiye'nin kırsal alan yönetimi ve kırsal kalkınma politikasının gelişim seyrini analiz eden Kayıkçı (2009) özellikle 2000'li yıllarla birlikte kırsal kalkınma politikalarında meydana gelen değişimi ve bu değişimin kaynağını ortaya koymuştur.

Köksal (2010) Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Türkiye'deki kırsal kalkınma uygulamaları değerlendirilmiş ve gerçekleştirilen yasal düzenlemeler, idari planlamalar, projeler ve kalkınma modelleri gibi bütün bu uğraşılara rağmen istenilen kırsal dönüşümün sağlanamadığı tespit edilmiştir.

Yeşilbaş (2011) kırsal kalkınma kavramıyla birlikte Türkiye'de Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kırsal kalkınma alanında yapılan uygulamalarla birlikte özellikle de planlı dönemde kırsal kalkınma yaklaşımı irdelenmiştir. Ayrıca, kırsal kalkınmadan sorumlu belli başlı kurumları, üstlendikleri görevler açısından ele alan çalışmanın sonuç bölümünde kırsal kalkınma alanında neden hedeflenen başarının yakalanamadığı değerlendirilmiştir.

Özer ve Tozak (2017), kırsal kalkınma ve Türkiye'nin kırsal kalkınma politikalarını incelemişlerdir. Kalkınma, kırsal alan, kırsal kalkınma kavramının tanımlarına yer verilen çalışmada kırsal kalkınmanın öneminden bahsedilmiştir. Ayrıca Türkiye'de uygulanan kırsal kalkınma politikalarının ve politikaları uygulayan kuruluşların faaliyetleri değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, kırsal alanlarda yaşanan yapısal sorunların çözümüne yönelik birtakım öneriler ortaya konulmuştur.

Kayıkçı (2009), Köksal (2010), Yeşilbaş (2011)'in çalışmalarının kırsal kalkınmayı teorik ve Türkiye'de uygulanan politikalar kapsamında incelemişlerdir.

Yukarıdaki çalışmalardan farklı olarak Nerse (2014) ise sosyolojik bir bakış açısıyla kırsal alanlara yönelik literatürde yapılmış çalışmaları değerlendiren çalışmada, köyün eskiden beri Türk sosyolojisinde önemli bir yerinin olduğunu ve geçmişten günümüze kırsal alanlara yönelik uygulanan politikalarda hakim olan anlayış irdelenmiştir. Çalışmanın sonucunda, küresel pek çok faktörün etkisinde kalan kırsal alanlardaki mevcut kültürel farklılıkların bile kırsal dönüşümü farklılaştırdığı belirtilmiştir.

1.2. Ampirik Literatür

Ampirik literatür incelendiğinde kırsal kalkınma indeksinin oluşturulması, kırsal kalkınmanın göç, kırsal sanayi, kırsal turizm, coğrafi işaretler, kırsal projeler, bölgesel kalkınma ajansları, kooperatiflerle ilişkisi çalışmalarına rastlanmaktadır. Bu nedenle çalışmanın bu alt bölümünde bu başlıklara yer verilecektir.

a. Kırsal Kalkınma İndeksi

Kırsal kalkınma indeksinin oluşturulmasında ağırlıklı olarak ekonomik, sosyal ve çevresel faktörler dikkate alınmaktadır. Ekonomik faktörler arasında tarımsal istihdam, tarımsal GSYH, işsizlik oranı; sosyal faktörler arasında eğitim, sağlık ve kültürel faaliyetler; çevresel faktörler arasında ise temiz su kaynaklarına erişim, yenilenebilir enerji, sürdürülebilir tarım kapsamındaki tarım alanları, arıtılmış atık su yer almaktadır.

Kageyama (2008), kırsal kalkınma indeksinin oluşturulmasında yer alan faktörleri dört alt kategoriye ayırmıştır. Bunlar demografi (nüfus indeksi), ekonomi (ekonomik kalkınma indeksi), çevre (çevresel indeks) ve sosyal refah (sosyal refah indeksi)'tir. Bu dört alt

kategoride hesaplanan indekslerin aritmetik ortalamasını alarak Kageyama yöntemini öne sürmüştür. Bu yöntemle hesaplanan kırsal kalkınma indeksi 0 ile 1 arasında herhangi bir değer almakla birlikte 1'e yakınlık daha yüksek kırsal kalkınmayı, 0'a yakınlık ise daha düşük kırsal kalkınmayı ifade etmektedir.

Ping ve Wen-Sheng (2009), Çin'de bulunan 11 şehrin kırsal bölgeleri üzerine yaptıkları çalışmada faktör analiziyle ulaştıkları faktör yükleriyle bir gelişmişlik indeksi oluşturup şehirleri kırsal alanların gelişmişliklerine göre sıralamışlardır.

Michalek ve Zarnekow (2012), 2002-2005 yıllarını kapsayan zaman periyodunda Polonya ve Slovakya'nın istatistikî bölge birimleri sınıflandırması kapsamında NUTS4 bölgelerinin kırsal kalkınma indeksi, (ekonomik, sosyal, çevresel, demografik, yönetim, altyapı faktörleri) bölge içi ve bölgeler arası göç modeliyle oluşturulmuştur. Çalışmada, kırsal kalkınmanın gelişmiş bölgelerden komşu daha az gelişmiş bölgelere doğru pozitif yayıldığı, en yüksek ve en düşük gelişmiş bölgeler arasındaki bölgesel eşitsizliklerin giderek arttığı ve belirli ekonomik, sosyal ve çevresel göstergelerin (örneğin yüksek gelir, konut bulunabilirliği, kirliliğin olmaması, özel sektörün yüksek payı, çalışma çağındaki nüfusun ve nüfus yapısında kadınların yüksek payı vb.) kırsal alanlardaki yüksek genel kalkınma düzeyine katkıda bulunduğu ortaya konmuştur.

Bir diğer çalışmada Li vd. (2015), 2000 ve 2010 ulusal nüfus sayımı verilerini kullanarak Çin'deki kırsallık derecesini ilçe düzeyinde değerlendirmek için bir indeks sistemi oluşturmuş olup kırsallık indeksi ile başlıca sosyo-ekonomik ve coğrafi göstergeler arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Mekânsal analiz sonuçları, kırsallık indeksinin Çin'in kırsal kalkınmasının mekânsal-zamansal kalıplarını büyük ölçüde yansıtabildiğini ve Pearson korelasyon analizinin ise yüksek kırsallık oranına sahip ilçelerin hem coğrafi konum hem de ekonomik kalkınma açısından marjinalleştiğini doğruladığını göstermektedir.

Hashemi ve Ghaffary (2016), İran'ın Hajij köyünde 87 katılımcıdan oluşan topluluk için 12 aylık zaman periyodunda anket verileri düzenlenip 20 değişkenin ortalaması alınarak İran'ın Hajij köyü için sürdürülebilir kırsal kalkınma indeksi oluşturulmuştur. Bu değişkenlerin Hajij köyü için SWOT analiziyle güçlü ve zayıf yönleri, fırsat ve tehditleri ortaya konulmuştur.

Abreu (2019), kırsal kalkınma indeksinin oluşturulmasında yer alan faktörleri dört alt kategoriye ayırmıştır. Bunlar: nüfus, sosyal, ekonomi ve çevredir. Bu dört alt kategoride hesaplanan indekslerin geometrik ortalamasını alarak Abreu yöntemini öne sürmüştür. Bu yöntemle hesaplanan kırsal kalkınma indeksinin 0 ile 1 arasında değer aldığı ve 1'e yakınlığın daha yüksek 0'a yakınlığın ise daha düşük kırsal kalkınmayı gösterdiği ifade edilmiştir.

Abreu ve Mesias (2020), kırsal kalkınma indeksini (nüfus, ekonomi, sosyal refah ve çevre faktörü) Delphi metoduyla hesaplamıştır. Analiz sonucunda ekonominin yanı sıra sosyal refahın da kırsal alanların kalkınmasına en fazla katkı sağlayan alanlardan biri olduğu tespit edilmiştir.

Avcu ve Yayla (2021), çalışmalarında 2008-2018 dönemi için Türkiye'de tarım ağırlıklı 25 ili tespit ederek kırsal kalkınma indeksini temel bileşenler analizi yöntemiyle oluşturmuşlardır. Alınan göç, verilen göç, tarımsal krediler ve yüksekokul mezun sayının kırsal kalkınma üzerindeki etkisi panel FMOLS yöntemiyle analiz etmişlerdir. Analiz sonucuna göre illerin aldığı göçler kırsal kalkınma üzerinde pozitif bir etkiye, verilen göçler negatif bir etkiye, tarımsal krediler (Sinop, Şanlıurfa, Tokat, Yozgat ve Çorum hariç) pozitif bir etkiye ve yüksekokul mezun sayısındaki artış (Çorum, Niğde, Tokat, Afyonkarahisar, Amasya, Ardahan ve Nevşehir hariç) pozitif yönde etkilemektedir.

Batistella vd. (2022), çalışmalarında 2010 yılı verileriyle Brezilya eyaletleri için kırsal kalkınma indeksi ile tarımsal ve hayvansal üretimden kaynaklanan sera gazı emisyonları arasındaki mekânsal ilişkiyi tespit etmek amacıyla keşifsel veri analizinden yararlanmışlardır. Analiz sonucuna göre hem kırsal kalkınma hem de sera gazı emisyonları mekândan olumlu yönde etkilenmektedir.

Renzi ve Piacenti (2023), çalışmalarında Brezilya belediyelerinin kırsal kalkınma indeksini hesaplamak için 2006 tarım sayımı verilerinden yararlanmışlardır. Ekonomik, sosyal, çevresel ve demografik olmak üzere toplamda 9 değişkenli faktör analiziyle kırsal kalkınma indeksi oluşturmuşlardır.

Literatür genel olarak değerlendirildiğinde kırsal kalkınma indeksinin bileşenlerinde kullanılan değişkenler çeşitli çalışmalarda farklılık gösterse de değişkenlerin genellikle ekonomik ve sosyal göstergeler kategorilerinde yer aldığı gözlenmiştir.

b. Kırsal Kalkınma Göç İlişkisi

Gürbüz ve Karabulut (2008), özellikle de 1950’li yıllarda kırsal alanlardan kentlere yönelen göç ile sosyo-ekonomik özellikler arasındaki ilişkiyi regresyon yöntemiyle araştırmışlardır. Çalışmada göç olgusunun yalnızca kırsal alanların eksikliklerinden değil aynı zamanda kentlerin çekiciliğinden de kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Taşğın (2009), Erzurum ilinin Oltu ilçesindeki 65 köyünün kırsal kalkınma sorununun tespit edilerek Erzurum ilinin potansiyel kaynaklarının ortaya koyulmasının amaçlandığı çalışmada, gayeli örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Analiz sonucunda kırsal kalkınmanın gerçekleştirilememesi nedeniyle köylerin göç verdiği belirtilmiştir. Göçlerin başlıca nedenlerinin; genç üreticilerin beklentilerinin gerçekleştirilememesi, akrabaların kırsal alandan göç etmesi ve konut sorunları olduğu tespit edilmiştir.

Özdemir ve Polat (2019) köyden kente göçün nedenlerinin araştırıldığı çalışmada Akdeniz, Marmara, Ege, İç Anadolu, Karadeniz, Doğu Anadolu Bölgeleri’nden seçilmiş köylerdeki çiftçilerle yüz yüze anketler ve faktör analizi yöntemi uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda demografik unsurlar başta olmak üzere pek çok unsurun göçün üzerinde etkili olduğu saptanmıştır.

Avcu ve Yayla (2021), 2008-2018 dönemini kapsayan zaman periyodunda Türkiye’deki bazı iller için oluşturulan kırsal kalkınma indeksi ile illerin yüksekokul mezun sayısı, aldığı göç, verdiği göç, tarım ihtiyaç kredi gelirleri arasındaki ilişkiler panel Pedroni ve Kao eşbütünleşme testleriyle analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda, kırsal illerin aldığı göçün kırsal kalkınmayı pozitif yönde verilen göçlerin ise negatif yönde etkilediği saptanmıştır.

Yine bir başka çalışmada Ahsan ve Duman (2022), Bitlis’in Adilcevaz ilçesindeki gençlerin göç eğilimleri ve etkilerini incelemişlerdir. Bu amaç doğrultusunda odak grup görüşmesi ve çevrim içi anket yönteminden yararlanılmıştır. Kırsal kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için kadınların iş yaşamına teşvik edilmesi, turistik yerlerin iyileştirilmesi, tarım ve hayvancılık sektöründe yer alan gençlerin bilinçlendirilmesinin teşvik edilip ekonomide aktif rol almalarının sağlanması gerektiği ileri sürülmüştür.

c. Kırsal Kalkınma Kırsal Sanayi İlişkisi

Türkkan (1993) çalışmasında, kırsal sanayinin dayandığı dinamiklerle birlikte Türkiye'nin kırsal sanayi durumunu değerlendirmiş ve kırsal sanayinin geliştirilmesi üzerine çeşitli önerilerde bulunmuştur.

Şimşek ve Gürler (1994), çeşitli ülkeler ve Türkiye'deki kırsal sanayi örneklerinin incelendiği çalışmada, kırsal sanayi yatırımlarının artırılması ve kırsal sanayi sorunlarının giderilmesine yönelik çözüm önerileri sunulmuştur.

Erel (1999), çalışmasında Huğlu kırsal sanayi örneğini oluşturan S.S. Huğlu Av Tüfekleri Kooperatifi'ni incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen verilere göre kırsal sanayinin Huğlu bölgesinde olmasının ve bu kırsal sanayinin yarattığı istihdam ve kalkınmayla dışarıya olan göçün engellediği gözlenmiştir.

Çulha (2004) ise Türkiye'de 1960 yılından günümüze kadar uygulamaya konulan beş yıllık kalkınma planları irdelenmiştir. Bu kapsamda, planlarda yer alan bölgelerarası sosyoekonomik gelişmişlik farkları belirlenerek kentleşmeyle hızla artan gecekondulaşma, kentsel ve kırsal alanlar arasındaki gelişmişlik farkları, kırsal alanlarda kurulacak sanayi tesisleri üzerine politika önerileri ileri sürülmüştür.

Sezgin (2007), Sarıveliler ilçesi ve bu ilçeye bağlı 13 köy ve bir kasabanın kırsal sanayi potansiyellerinin SWOT analiziyle incelendiği çalışmada kırsal kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için kırsal sanayi üzerine politika önerileri ileri sürülmüştür.

Arpacı (2010), tarım ve tarıma dayalı sanayilerin incelendiği çalışmada, kırsal alanlardaki sanayi tesislerinin Ağrı ve çevresindeki kırsal kesimi ekonomik yönden nasıl etkilediği ortaya konmuştur. Çalışmanın sonucunda kırsal alanda sanayi tesisi kurulduktan sonra köylerde halkın düzenli gelir elde ettiği tespit edilmiştir.

Kaya (2011), Sinop'un Ayancık ilçesinde yer alan kereste fabrikasının ilçenin gelişimine olan etkisi incelenmiştir. Çalışmada, kereste fabrikasının kurulmasıyla ilçenin merkezi ve Türkiye'nin birçok ilçesi ve dahi iline göre daha hızlı gelişme gösterdiği ve önemli bir göç merkezi haline geldiği belirtilmiştir. Ancak zaman içerisinde kereste fabrikasının kapanmasıyla ilçede işsizliğin arttığı öne sürülmüştür. Çalışmanın sonucunda ilçenin yeniden kalkınabilmesi için kırsal kalkınma ve kırsal turizm faaliyetlerinin geliştirilmesinin önemli olduğunun altı çizilmiştir.

Çimen (2014), Doğu Karadeniz'de kurulmuş olan sanayi işletmelerinin çevreye etkisinin araştırıldığı çalışmada, Doğu Karadeniz bölgesinin kırsalında en çok ekimi yapılan ürün çay olduğu için çay ve çaya bağlı sanayilerin ilgili kırsal alanda en önemli gelir kaynağını oluşturduğu ifade edilmiştir. Ayrıca bu bölgede, kırsal sanayinin üretim potansiyeli ve işlerliğinin yüksek olmasının Türkiye'nin çay üretiminde öncü ülkelerden biri haline gelmesinde önemli etken olduğu belirtilmiştir.

Coşkun (2018), kırsal bölgelerdeki sanayi tesislerinin istihdam ve kalkınma üzerindeki etkisini incelemiştir. Kırsal sanayi örneği olan Akçansa Çimento fabrikasının yakın çevresinde ortaya çıkardığı etkilerin incelendiği çalışmada anket uygulanmıştır. Anket sonuçları bu fabrikanın ilçede istihdam ve gelir artışı sağlamasının yanı sıra ilçedeki eğitim, ulaşım vb. birtakım hizmetlerin gelişmesine de katkı sağlayarak kırsal kalkınmayı olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca ilgili fabrikanın sanayiden etkilenen köylerde, kırdan kente göçü azalttığı gözlenmiştir.

ç. Kırsal Kalkınma Kırsal Turizm İlişkisi

Kırsal kalkınma çalışmaları kapsamında tarımla birlikte kırsal sanayi ve kırsal turizm gibi sektörlerle kırsal alanların ekonomik faaliyet alanlarının çeşitlendiği görülmektedir.

Özkan (2007) çalışmasında Türkiye’de uygulanan kırsal kalkınma politikalarını ve uygulamalarını değerlendirmiş olup kırsal turizmin Türkiye’de kırsal kalkınmanın gerçekleştirilmesinde bir araç olarak yönetsel ve mekânsal bir örgütlenme modeli önermiştir.

Akkuş ve Cengiz (2012) Erzurum ili kırsal çekicilik unsurları ve kırsal turizmde uygunluğu kapsamında değerlendirilmiştir. Erzurum’un sahip olduğu hem doğal güzellikler hem de fiziki olanakları olduğu dolayısıyla kırsal turizm açısından elverişli olduğu tespit edilmiştir.

Çakır ve Çakır (2012), Şarköy’de kırsal turizmin kırsal kalkınmanın sağlanmasında ve Şarköy’ün diğer ilçelerle olan gelişmişlik farklılıklarının giderilmesinde önemli bir rol oynayabileceği ifade edilmiştir. Çalışmanın sonuç bölümünde bölgede mevcut olan diğer turizm türleri ile kırsal turizmin uyumunun sağlanması ve turizm altyapı ve planlamalarının yapılması gerektiği vurgulanmıştır.

Güdücüler (2012), Urla’nın kırsal alanlarındaki tarımsal faaliyetlerin turizme entegre edilerek çeşitlendirilmesi ve yerel öğelerin turistik ürünlere dönüştürülmesiyle yerel ekonomiye ivme kazandırılacağı öne sürülmüştür.

Boz vd. (2017), Doğu Karadeniz Bölgesi’ndeki doğal güzelliklerin ve diğer kırsal turizm avantajlarının kırsal turizm yönünden önemli bir potansiyele sahip olduğu belirtilmiştir. Çalışmada, bu potansiyelin doğru bir şekilde değerlendirilmesinin Türkiye için kırsal kalkınma açısından önemli bir rol oynayacağı ifade edilmiştir.

Sezen (2019), Bursa’nın Cumalıkızık köyünün kırsal turizm kapsamında durumunun tespit edilmesi amacıyla anket yöntemi uygulanmıştır. Araştırma sonucunda, kırsal turizmin köyün ve kırsal alanın kalkınmasında önemli etkilerinin olduğu tespit edilmiştir.

Türk ve Toprak (2019), Muş ilinin nüfusunun önemli bir bölümünün geçimini kırsal alanlardan sağladığı dolayısıyla Muş ilinin kırsal turizm potansiyelinin harekete geçirilmesinin ilin verdiği göçü önleyeceği ve insanların sosyo-ekonomik açıdan kalkınmasına yardımcı olabileceği ifade edilmiştir.

Yemenoğlu vd. (2020), Denizli’nin Buldan ilçesinin kırsal turizm potansiyelini tespit etmek için yarı yapılandırılmış mülakat yöntemiyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonucunda, ilçenin kırsal turizm yönünden güçlü bir potansiyele haiz olduğu belirlenmiştir. Ayrıca çalışmada kırsal turizmin bu ilçenin tarım ve tekstil sektörlerinin kalkınmaya olan faydasını güçlendireceği öne sürülmüştür.

Nooripoor vd. (2021), İran’ın Marvdasht İlçesi Doroodzan bölgesinde turizm ve kırsal kalkınma arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmasında anket yönteminden yararlanmışlardır. Veriler ise Doroodzan bölgesinin köylerinde bulunan 150 hane reisinden anket yoluyla toplanmıştır. Anket sonuçlarına göre genel olarak sosyo-kültürel, çevresel, ekonomik ve kırsal kalkınma durumu orta düzeyde derecelendirilmiş olup katılımcıların bakış açısına göre turizmin gelişme durumunun nispeten düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca turizmin gelişimiyle ekonomik kalkınma arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu bulgusu ortaya konmuştur.

Türk Sırıklı (2021), Trabzon’un Çaykara ilçesindeki Uzungöl’de kırsal kalkınmada kırsal turizmin rolünün araştırılması amacıyla Ekim ve Kasım 2020 dönemine ait anket

yöntemi uygulanmıştır. Çalışmada, kırsal turizmin kırsal kalkınmada önemli rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kırsal turizmin kırsal alanların gelişiminde ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel yönden birçok katkısının olduğunu belirten pek çok çalışma vardır (Akça vd. 2001; Esengün vd. 2002; Akça, 2004; Akça, 2005; Marandola vd. 2006; Gao vd. 2009; Şerefoğlu, 2009; Guo ve Han, 2010; Yishan, 2010; Özdemir, 2012; Özdemir Yılmaz ve Kafa Gürol, 2012; Ün vd. 2012; Yazgan ve Kadanalı, 2012; Karakaş, 2012; Ekiztepe, 2012; Çeken vd. 2012; Cengiz ve Akkuş, 2012; Çelik vd. 2013; Harbalıoğlu vd. 2013; Kuter ve Ünal, 2013; Karataş, 2020; He vd. 2021).

d. Kırsal Kalkınma Coğrafi İşaretler İlişkisi

Kan vd. (2010), Karaman'ın Divle Tulum Peyniri'nin arz zinciri ve bu zincirde yer alan aktörlerin rollerini belirlemeye yönelik SWOT analizinin gerçekleştirildiği çalışmada, bu peynirin yöre için önemi ve bölgenin ekonomik kalkınmasına olası katkılarının neler olduğu değerlendirilmiştir.

Kan (2011), coğrafi işaret kapsamında Akşehir Kirazının kırsal kalkınmada kullanılma olanağının ve Akşehir Kirazı'nın coğrafi işaret aldığı Afyonkarahisar'ın Sultandağ bölgesiyle Konya'nın Akşehir bölgesinde coğrafi işaretin yerel kalkınmaya etkisini anket, mülakat ve SWOT analiziyle araştırmıştır. Coğrafi işaretin kullanımının bölgeye etkisinin değerlendirildiği çalışmada coğrafi işaretlerin paydaşların beklentilerini karşılamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bunun nedenleri arasında bilgi eksikliği, isim konusunda yaşanan birtakım sorunlar, firmaların coğrafi işareti kullanmayı istememesi ve kurumlar arası iletişim eksikliği coğrafi işaretin etkin kullanımını engelleyen faktörler olarak belirlenmiştir.

Bulut (2013), Ezine Peyniri üretiminin gerçekleştirildiği kırsal kesimin durum analizi SWOT yöntemiyle yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda Ezine Peyniri'nin coğrafi işaret alanına göre ekonomik kaynaklar açısından da çeşitlilik gösteren yapısına rağmen mevcut kaynakların iyi değerlendirilemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Kan (2015), Hadim-Taşkent Kirazının coğrafi işaretler kapsamında büyük potansiyel taşıdığı belirtilmiştir. Çalışmada, coğrafi işaretlere bağlı yerel kalkınma modelinin oluşturulmasında ve coğrafi işaretin etkin olarak kullanılabilmesi için coğrafi işarete sahip ürünün değer ve arz zinciri üzerindeki paydaşların belirlenerek rollerinin ortaya konulması gerektiği belirtilmiştir.

Bahar vd. (2019), Salda bölgesindeki coğrafi işaretlenebilir ürünler ve ürünlerin standartlarının ortaya çıkarılmasının önemli olduğu öne sürülmektedir. Çalışmada ayrıca kırsal kalkınma yardımıyla yöresel iş birliklerinin ve çabaların artıp akıllı köylerin kurulmasına doğru evrilmesiyle doğrudan demokrasinin şekillenmesine katkı sunacağı ifade edilmektedir.

Coğrafi işaretlerin kırsal kalkınma üzerindeki etkisinin pozitif olduğunu belirten (Barham, 2002; Correa, 2002; Babcock ve Clements, 2004; Callois, 2004; Rangnekar, 2004; Gökövalı, 2007; Kan ve Gülçubuk, 2008; Bowen ve De Master, 2011; Dogan ve Gökövalı, 2012; Jena ve Grote, 2012; Şahin ve Meral, 2012; Akbulak vd. 2013; Mancini, 2013; Başaran, 2016; Mirna De Lima vd. 2016; Çukur ve Çukur, 2017; Cei vd. 2018; Besah-Adanu vd. 2019; De Lima Medeiros vd. 2020; Crescenzi vd. 2021) diğer çalışmalardır.

Literatürdeki çalışmalar değerlendirildiğinde coğrafi işaretlerin kırsal kalkınmayı olumlu yönde etkilediği söylenebilir.

e. Kırsal Kalkınma Kırsal Projeler İlişkisi

Çolakoğlu (2002), Köykent Projesinin Türkiye’deki kırsal alanların sorunlarına çözüm olup olamayacağını incelemiştir. Çalışmanın sonucunda, projenin belli bir dönem uygulandığı ancak ilerleyen yıllarda çeşitli nedenlerle rafa kaldırıldığı ifade edilmiştir.

Başbüyük (2004) çalışmasında Ordu’ya bağlı 9 köyde 2000 yılında uygulanan kırsal kalkınma projesini incelemiştir. Projenin uygulandığı 9 köyde üretim artışı, eğitim, ulaşım, altyapı, sağlık, üstyapı ve kalkınmanın geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçlarla yapılan temiz su şebekesi ve yol çalışmalarının ilgili köylerdeki kanalizasyon sorununu büyük ölçüde giderdiği gözlenmiştir. Ayrıca, bu projeye kırsal alanlara yönelik göç hareketinin olduğu tespit edilmiştir.

Berk (2004) çalışmasında, kırsal alanlara yönelik politikaların Cumhuriyetin kurulmasından bu yana geçirdiği dönüşümler ve bu politika değişimlerinde Köydes projesinin durumu incelemiştir. Çalışmanın sonucunda Türkiye’de uygulanan kırsal kalkınma politikalarının kırsal alanlardaki nüfus yoğunluğunu azalttığı ve bu politikaların liberal politikaların etkileri yönünde önemli değişimler gösterdiği ifade edilmiştir.

Erdönmez (2005), 2000-2003 yılları arasında Ordu İli Mesudiye İlçesi’nde uygulanmış olan Köykent projesinin analizi yapılmıştır. Çalışmada, Köykent projesinin sağlam temellere dayandığını ancak projelendirme ve uygulama aşamalarında gerçekleştirilen birtakım hataların da olduğu tespit edilmiştir.

Çolakoğlu (2007), Köy-Kent projesinin ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda önemli katkılar sağlayacağı ve kırsal kesimde refah düzeyinin yükseleceğini ifade etmektedir.

Alagozoğlu (2010), Doğu Anadolu Bölgesi’nde uygulanan Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma projesinin ekonomik ve sosyal boyutlarını incelemiştir. Çalışmada, Erzurum’daki köylerin altyapısının geliştirilebilmesi için 2005-2009 yılları arasında toplamda 124 150 093 TL yatırım yapılması gerektiği tespit edilmiştir.

Gündüzöz (2011), köylerin genel durumu, kırsal alanların yönetimi, Türkiye’de kırsal kalkınma uygulamalarını ele almıştır. Kırsal kalkınma kapsamında KÖYDES Projesini çeşitli yönleriyle analiz eden çalışma kırsal kalkınma üzerine öneri ve değerlendirmelerle sonuçlandırılmıştır.

Çolakoğlu (2012), köy-kent projesinin kırsal kalkınmaya etkisini analiz etmiştir. Bu proje sayesinde köylülerin tarımda ihtiyaç duydukları ekipmanları satın almaya ihtiyaç duymadığı dolayısıyla köylü için maliyetin azaldığı ve gelirin arttığı saptanmıştır.

KÖYDES projesinin kırsal kalkınma üzerindeki etkisinin olumlu olduğunu belirten (Gümgüm, 2010; Cirik, 2011; Maslak, 2016; Uz, 2017) diğer çalışmalardandır.

Tan ve Tan (2019) ise kırsal alanlarda özellikle küçük ve orta ölçekli tarımsal işletmelerin desteklenmesi ve girişimcilik kabiliyetlerinin teşvik edilmesi amacıyla uygulanan projeleri Türkiye ve Çanakkale özelinde incelemiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre Çanakkale’nin bazı ilçelerinin bölgesel üretim potansiyelinin yeterince değerlendirilemediği saptanmıştır.

Yaşa (2016), Türkiye’de kırsal alanlarda uygulanan Sivas-Erzincan Kalkınma projesinin kırsal kalkınmadaki sorunların çözümünde başarılı olup olmadığını analiz ettiği çalışmada, uygulanan Sivas-Erzincan Kalkınma Projesinin kırsal kalkınmanın gerçekleştirilmesine katkı sağlayamadığı sonucuna ulaşmıştır.

f. Kırsal Kalkınma Bölgesel Kalkınma Ajansları İlişkisi

Kırsal kalkınmada bölgesel kalkınma ajanslarının rolünü Er vd. (2014) Türkiye örneğinde, Ward vd. (2003) ise İngiltere örneğinde analiz etmişlerdir.

Diğer çalışmalardan, İçen (2012) Ege bölgesinde faaliyet gösteren İzmir Kalkınma Ajansı'nın kırsal kalkınmadaki rolünü analiz ettiği çalışmada, ilgili ajansın 2009 yılı mali destek programından yararlanan 25 firmaya anket uygulamıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular İzmir Kalkınma Ajansının kırsal kalkınmaya olumlu etkisinin olduğunu göstermektedir.

Mamur Işıklı (2018), Türkiye'de kırsal kalkınmada kalkınma ajanslarının rolünü araştırmıştır. Bu amaçla Türkiye'de faaliyet gösteren 26 tane kalkınma ajansının 2015 ve 2016 yılları faaliyet raporlarıyla birlikte uzmanlarla mülakat gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda kalkınma ajanslarının kırsal kalkınmaya pozitif etkisinin sınırlı düzeyde olduğu bulunmuştur. Bu durumun nedenleri arasında, kırsal alandaki eğitim ve sağlık kurumlarının yetersiz olması, işsizlik, milli gelir düzeyinin düşüklüğü, tarım ve hayvancılığın yeterli düzeyde desteklenmemesi, sosyo-kültürel etkinliklerden mahrum kalınması gösterilmiştir.

Literatür genel olarak değerlendirildiğinde bu alanda yapılan çalışmaların sınırlı düzeyde olduğu söylenebilir.

g. Kırsal Kalkınma Kooperatif İlişkisi

Literatürdeki çalışmalarda kooperatiflerin faaliyet alanı yönünden yenilenebilir enerji kooperatifleri ve tarım kooperatifleri olarak ikiye ayrıldığı ve kadın kooperatiflerinin de kırsal kalkınma üzerine etkileri olduğu gözlemlenmiştir.

Bu çalışmalardan Özgül (2017), Tunceli Pertek ilçesindeki yenilenebilir enerji kooperatiflerinin kırsal kalkınmadaki önemini incelediği çalışmada, söz konusu ilçedeki bütün yerleşim yerleri biyogaz ve güneş enerjisi potansiyeli açısından anket yöntemiyle analiz edilmiştir. Analiz sonucunda, örnek yenilenebilir enerji kooperatifinin uygulanması noktasında bir köy belirlenmiştir.

Türkiye'deki 34 kadın kooperatifiyle yürüttüğü bir çalışmanın sonucunda Özdemir (2013) kooperatiflerin kırsal bölgelerde istihdam yaratma potansiyeline sahip olduğunu ve kadınların kooperatiflere katılımının kendilerini önemli hissettirdiğini ifade etmiştir.

Özdoğan ve Tokur Kesgin, (2021), kırsal kalkınmada kadının güçlendirilmesi süreci kapsamında Bolu ilindeki Bolu SS Demirciler Gelincik Kadın Tarımsal Kalkınma Kooperatifi'nin faaliyetleri incelenmiştir. Araştırma sonucunda kooperatifin kurucusu olan kadınların üretimlerini ekonomik sermayeye çevirdikleri ve aldıkları eğitimleri üretim sürecinde kullanacakları bilgi ve beceriye dönüştürdükleri ifade edilmiştir. Böylelikle bu kadın kooperatifinin üretiminin hem Bolu iline hem de kırsal kalkınmaya katkı sağladığı belirtilmiştir.

Kooperatiflerin kırsal kalkınmaya etkisini teorik boyutuyla inceleyen Köse (2022), tarımsal kooperatiflerin kırsal kalkınmaya olumlu yönde etkisi olduğunu belirtmiştir.

Akkaya ve Özçelik (2022) ise Aksaray'ın kırsal kesimindeki süt ve süt ürünleri üzerine kooperatifleşmenin mevcut durumunu analiz etmiştir. Kooperatifleşmenin eksik olduğu kırsal alanlar nicel araştırma yöntemiyle tespit edilmiş ve kooperatifleşmenin az olduğu kırsal alanlarda verimin de düşük düzeyde olduğu saptanmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sürdürülebilir ekonomik kalkınma, günümüz ülkelerinin ve iktisat politikalarının en temel hedefi olarak tanımlanabilir. Ekonomik kalkınma, kalkınmanın bütün alt bileşenleri ile bir bütün olarak elde edilebilecek bir süreçtir. Bu bağlamda gerek makro anlamda ekonomik kalkınmanın sağlanması gerekse onun alt bileşenlerinden biri olan kırsal kalkınmanın sağlanması birbirini destekler nitelikte gelişmektedir. Biri olmadan diğ erinin başarı ile neticelenmesi zor bir durum arz edebilir. Bundan dolayı sürdürülebilir kalkınmanın belki de ön şartı kırsal kalkınmanın da sağlanması olmaktadır. Özellikle de gelişmekte olan ülkelerde kırsal nüfusun fazlalığı ve toplam nüfus içinde oynadığı önem bu durumu daha gerçekçi kılmaktadır.

Kırsal alanlarda yaşayan bireyler genellikle tarım ve hayvancılık gibi daha az gelir getiren ekonomik faaliyetlerle geçimlerini sağladıkları için hayat standartları düşüktür. Gerek ekonomik, sosyal gerekse de eğitim, altyapı ve üstyapı gibi unsurların gelişmişlik düzeyi kır ve kent arasında farklılık göstermektedir. Kentlerde bu gibi unsurlar kırsal alanlara göre daha gelişmiş olduğundan kırdan kente göçler artmakta dolayısıyla bu farklılıklar gittikçe artmaktadır. Bu gibi nedenlerle pek çok ülkede ekonomik ve sosyal alanlara yönelik kırsal kalkınma politikaları uygulanmaktadır. Nitekim sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi için öncelikli olarak kırsalın kalkındırılmasıyla başlanmalıdır.

Günümüz ekonomilerinde yaşanan teknolojik gelişme ve dönüşümler kentsel alanlarla birlikte kırsal alanda da yeni alternatiflerin yaratılmasına zemin oluşturmuştur. Önceleri kırsal alan sadece tarımla özdeşleşmişken ilerleyen zamanlarda kırsal alanlarda ekonomik faaliyet alanları çeşitlenmiştir. Tarımla birlikte sanayi, turizm, coğrafi işaretler, kooperatifler, yerel kültürel mirasın korunması, ev yapımı ürünlerin kooperatifler yoluyla piyasaya sürülmesi söz konusu olmuştur. Kırsal sanayi, kırsal turizm, coğrafi işaretli ürünler ve kooperatiflerin kırsal kalkınmaya etkisi çalışmaların temel konularından birini oluşturmuştur.

Bu çalışmanın amacı geçmişten günümüze kırsal kalkınma üzerine yapılan literatürdeki çalışmaların genel perspektifini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda kırsal kalkınma üzerine yapılan çalışmalar çeşitli alt başlıklar altında incelenmiştir. Kırsal kalkınma üzerine yapılan çalışmaların genellikle kırsal turizm ve coğrafi işaretli ürünler üzerine yoğunlaştığı gözlenmiştir. Farklı örneklem gruplarında yapılan çalışmaların sonuçları birbirini destekler niteliktedir. Coğrafi işaretli ürünler ise il, ilçe veya köylerin coğrafi işarete yönelik potansiyel durumlarına göre incelenmiştir. Çalışmaların genelinde coğrafi işaretli ürünlerin kırsal kalkınmayı olumlu yönde etkilediği ifade edilmiştir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazar 1'in makaleye katkısı %50, yazar 2'nin makaleye katkısı %50'dir.

Çıkar Beyanı

Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abreu, I. & Mesias, F. J. (2020). The Assessment of Rural Development: Identification of An Applicable Set of Indicators Through A Delphi Approach. *Journal of Rural Studies*, 80, 578-585.
- Ahsan, M. M. & Duman, D. (2022). Kırsal Yerleşimlerde Gençlerin Göç Etme Eğilimleri ve Etkileri: Bitlis İli Adilcevaz İlçesi Örneği. *Journal of Academic Value Studies*, 8(3), 231-243.
- Akça, H. (2004). Dünya’da ve Türkiye’de Kırsal Turizm. *Standart Ekonomik ve Teknik Dergi*, 513, 61-70.
- Akça, H. (2005). Burdur İlinin Kırsal Turizm Potansiyeli ve Değerlendirilmesi. I. Burdur Sempozyumu. (16-19 Kasım 2005), 515-517, Burdur, Türkiye.
- Akça, H., Esengün, K. & Sayılı, M. (2001). Kırsal Alanların Kalkınmasında Kırsal Turizmin Rolü. *Standart Ekonomik ve Teknik Dergi*, 470, 29-35.
- Akder, H. (2003). Linking Agricultural Statistics to Other Data Sources for Analysing Rural Indicators of Social Well-Being and Equity, Bildiri, 8th IWG. AGRI Seminar, OECD, Paris.
- Akkaya, L. & Özçelik, A. (2022). Aksaray İlinde Sütün Kooperatifler Aracılığıyla Pazarlanma Süreci. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 57(3), 2390-2408.
- Akkuş, Ç. & Cengiz, G. (2012). Kırsal Turizm Kapsamında Yöre Halkının Kalkındırılması: Erzurum Örneği. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 61-74.
- Alagözoğlu, A. (2010). *Türkiye’deki Entegre Kırsal Kalkınma Projelerinin Sosyal Kalkınma Boyutu: Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Arpacı, S. (2010). *Ağrı ve Çevresinde Şeker Pancarı ve Şeker Sanayi*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Atış, E., Tanrıvermiş, H. & E. Işıklı, E. (1999). Sürdürülebilir Tarımsal Kalkınma ve Türkiye Tarımı. *Kooperatifçilik*, 125, 14-26.
- Avcu, N. & Yayla, N. (2021). Türkiye’de Kırsal Kalkınma ve Göç İlişkisi: Bir Panel Veri Analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (32), 67-86.
- Aynaoglu Kuzulu (2009). *Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikaları ve Afyonkarahisar İli İhsaniye İlçesi Üzerine Bir Alan Araştırması*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Babcock, B. & Clements, R. (2004): Geographical Indications and Property Rights: Protecting Value-Added Agricultural Products. MATRIC Briefing Paper 04-MBP 7.
- Bahar, M., Yüzbaşıoğlu, N. & Topsakal, Y. (2019). Kırsal Kalkınma Kapsamında Coğrafi İşaretli Ürünlerin Önemi: Yeşilova (Salda) Bölgesine Özgü Ürünler Örneği. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 9(1), 1-7.
- Ballas, D., Kalogeresis, T. & Labrianidis, L. (2003). A Comparative Study of Typologies for Rural Areas in Europe, Bildiri, 43rd ERSA Congress. Finlandiya.
- Bardhi, R. & Kapaj, I. (2017). The Contribution of Geographical Indications in Sustainable Rural Development (Evidence from Northern Albania).
- Barham, E. (2002). Towards a Theory of Value-Based Labeling. *Agriculture and Human Values*, 19(4), 349-360.
- Başaran, M. (2016). *Kırsal Kalkınmada Coğrafi İşaretlerin Etkisi: Gaziantep ve Siirt İlleri Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Başbüyük, A. (2004). Mesudiye (Ordu) Köykent Projesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 9(11), 301-326.

- Batistella, P., Presotto, E., Lovato, L. G. & Martinelli, G. (2022). Rural Development Index (RDI) and GHG Emissions of Agricultural and Livestock Production: A Spatial Analysis of The Brazilian States. *Environment, Development and Sustainability*.
- Baum, S., Frohberg, K., Hartmann, M., Matthews, A. & Weingarten, P. (2004). The Future of Rural Areas in the CEE New Member States, Report of Network of Independent Agricultural Experts in the CEE Candidate Countries. Institut für Agrar-entwicklung in Mittel-und Osteuropa, Almanya.
- Berk, A. (2004). *Kırsal Kalkınma Projelerinin Kırsal Alan Üzerine Ekonomik Etkileri: Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Besah-Adanu, C., Bosselmann, A.S., Hansted, L. & Kwapong, P. K. (2019). Food Origin Labels in Ghana: Finding Inspiration in The European Geographical Indications System on Honey. *J. World Intellect. Prop.*, 22, 349-363.
- Bowen, S. & De Master, K. (2011). New Rural Livelihoods or Museums of Production? Quality Food Initiatives in Practice. *J. Rural Stud.*, 27, 73-82.
- Boz, İ., Kılıç, O. & Kaynakçı, C. (2017). Emerging trends in Ruraltourism: Evidence from The Eastern Black Sea Region of Turkey. Conference Proceedings. Rural Development Conference. 9-11 July, 2017. Bangkok Thailand. 50-59.
- Bryden, J. (2002). Rural Development Indicators and Diversity in the European Union. Bildiri, Measuring Rural Diversity Conference, Washington, DC.
- Bulut, A. (2013). *Coğrafi İşaretler ve Kırsal Kalkınma: Ezine Peyniri Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Callois, J. M. (2004). Can Quality Labels Trigger Rural Development? A Microeconomic Model with Co-Operation for he Production of a Differentiated Agricultural Good. CESAER Centre d'Economie Et Sociologie Appliquées À l'Agriculture Et Aux Espaces Ruraux BP 87999 – 26, Bd Dr Petitjean- 21079 DIJON Cedex, P:3, Working Paper 2004/6.
- Cei, L., Stefani, G., Defrancesco, E. & Lombardi, G. V. (2018). Geographical Indications: A First Assessment of The Impact on Rural Development in Italian NUTS3 Regions. *Land Use Policy* 75, 620-630.
- Cengiz, G. & Akkuş, Ç. (2012). Kırsal Turizm Kapsamında Yöre Halkının Kalkındırılması: Erzurum Örneği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(22), 61-74.
- Cirik, V. (2011). *Kırsal ve Toplumsal Kalkınma Stratejilerinin Geliştirilmesinde Köydes Projesi*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Coşkun, E. (2018). *Kırsal Alanlarda Kurulan Büyük Ölçekli Sanayi İşletmelerinin Kırsal Kalkınmaya Etkisi: Mahmudiye Köyü (Ezine) ve Çevresi*. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Crescenzi, R., De Filippis, F., Giua, M. & Vaquero-Piñero, C. (2022). Geographical Indications and Local Development: The Strength of Territorial Embeddedness. *Regional Studies*, 56(3), 381-393.
- Çakar, Y. M. (2007). *Türkiye'de 1980 Sonrası Kırsal Kalkınma Uygulamaları ve Çorum İli Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çakır, A. & Çakır, G. (2012). Kırsal Kalkınmayı Sağlayıcı Bir Unsur Olarak Şarköy ve Çevresinde Kırsal Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(22), 53-60.
- Çeken, H., Dalgın, T. & Çakır, N. (2012). Bir Alternatif Turizm Türü Olarak Kırsal Turizmin Gelişimini Etkileyen Faktörler ve Kırsal Turizmin Etkileri. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 2(2), 11-16.

- Çeken, H., Karadağ, L. & Dalgın, T. (2007). Kırsal Kalkınmada Yeni Bir Yaklaşım Kırsal Turizm ve Türkiye'ye Yönelik Teorik Bir Çalışma. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 8(1), 1-14.
- Çelik, S., Coşkun, E. & Öztürk, E. (2013). Şehri Nuh'un (Şırnak) Kırsal Turizm Açısından Değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 3(2), 21-28.
- Çimen, K. (2014). *Türkiye'de Çay Yetiştiriciliği ve Çay Sanayii*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çolakoğlu, E. (2012). Kırsal Kalkınma Problemine Bir Çözüm Arayışı Olarak Köy-Kent Projesi. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), 187-202.
- Çukur, F. & Çukur, T. (2017). Coğrafi İşaretli Ürünlerin Kırsal Kalkınma Açısından Değerlendirilmesi: Muğla İli Örneği. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 23(2), 187-194.
- Çulha, S. (2004). *Türkiye'de Kırsal Kalkınma Açısından Kırsal Sanayinin Rolü ve Önemi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- De Lima Medeiros, M., Terra, L. A. A. & Passador, J. L. (2020). Geographical Indications and Territorial Development: A Soft-System Methodology Analysis of The Serro Case. *Syst. Res. Behav. Sci.*, 37, 82-96.
- Dogan, B. & Gokovali, U. (2012). Geographical Indications: The Aspects of Rural Development and Marketing Through The Traditional Products. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 62, 761-765.
- Ekiztepe, B. (2012). Kırsal Turizmin Kırsal Kalkınmaya Etkileri: Teorik Bir Çalışma. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 2(2), 85-88.
- Ellis, F. & Biggs, S. (2001). Evolving Themes in Rural Development 1950s and 2000s. *Development Policy Review*, 19(4), 437-448.
- Er, S., Metin, T., Kalanlar, Ş. & Uçum, İ. (2014). *Kalkınma Ajanslarının Kırsal Kalkınmadaki Rolü*. 10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi 3-5 Eylül, Samsun.
- Erdönmez, C. (2005). Köykent: Olumlu ve Olumsuz Yönleriyle Bir Kırsal Kalkınma Projesinin Çözümlemesi. *Türkiye Ormancılık Dergisi*, 6(2), 35-51.
- Erel, G. (1999). *Türkiye'de Kırsal Nüfusun Kalkındırılmasında Kırsal Sanayinin Yeri ve İşlevi (Huğlu Örneği)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Esengün, K., Hasan Akça, H. & Saygılı, M. (2002). Kırsal Alanların Kalkındırılmasında Kırsal Turizmin Rolü. *Standard Dergisi*, 40(470), 29-35.
- EUROSTAT, (2010). A Revised Urban-Rural Typology, Eurostat Regional Yearbook 2010, 239-253.
- Gao, S., Huang, S. & Huang, Y. (2009). Rural Tourism Development in China. *International Journal of Tourism Research*, 11(5), 439-450.
- Geray, C. (1999). Kırsal Kalkınma Yöneltileri, İlçe Yerel Yönetimi ve "İlçe Köy Birlikleri" Önerisi. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 8(2), 11-42.
- Gökovalı, U. (2007). Coğrafi İşaretler ve Ekonomik Etkileri: Türkiye Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(2), 141-160.
- Guo, H. & Han, F. (2010). Review on the Development of Rural Tourism in China. *Prog. Geogr.*, 12, 1597-1605.
- Güdücüler, M. (2012). Urla'da Kırsal Kalkınma ve Kırsal Turizm. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 2(2), 67-78.
- Gülümser, A. A., Levent, T. B. & Nijkamp, J. (2010). Türkiye'nin Kırsal Yapısı: AB Düzeyinde Bir Karşılaştırma. *İtüdergisi*, 9(2), 133-144.

- Gümgüm, Y. (2010). *Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikaları ve Köydes Projesi Uygulaması*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Günay, Ü., Çay, T. & Dursun, Ş. (2022). Kırsal Kalkınma Politikalarına ve Çevresel Etkilerine Genel Bir Bakış. *Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi*, 5(1), 1-10.
- Gündüzöz, İ. (2011). Kırsal Kalkınma Ekseninde KÖYDES Projesi ve Köy Reformu. *Türk İdare Dergisi*, 471, 117-142.
- Gürbüz, M. & Karabulut, M. (2008). Kırsal Göçler İle Sosyo-Ekonomik Özellikler Arasındaki İlişkilerin Analizi. *Türk Coğrafya Dergisi*, (50), 37-60.
- Güven, O. (2017). Türkiye Kırsal Kalkınma Politikalarının Analizi, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 63. Eylül-Ekim, 209-227.
- Harbalıoğlu, M., Özel, G. & Erkan, B. (2013). Kilis İlinin Kırsal Turizm Potansiyeli ve Sosyoekonomik Kalkınma Açısından Değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 3(2), 55-61.
- Hashemi, N. & Ghaffary, G. (2016). A Proposed Sustainable Rural Development Index (SRDI): Lessons from Hajj Village, Iran. *Tourism Management*, 59, 130-138.
- He, Y., Gao, X., Wu, R., Wang, Y. & Choi, B. R. (2021). How Does Sustainable Rural Tourism Cause Rural Community Development? *Sustainability*, 13(24), 13516.
- İçen, A. (2012). *Türkiyedeki Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Kırsal Kalkınmadaki Rolü: İzmir Kalkınma Ajansı Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.
- Jena, P. R. & Grote, U. (2012). Impact Evaluation of Traditional Basmati Rice Cultivation in Uttarakhnad State of Northern India: What Implications Does It Hold for Geographical Indications? *World Dev.*, 40, 1895-1907.
- Kageyama, A. (2008). *Desenvolvimento Rural: Conceitos E Aplicação Ao Caso Brasileiro*. Porto Alegre: UFRGS Yayını.
- Kan, M. & Gülçubuk, B. (2008). Kırsal Ekonominin Canlanmasında ve Yerel Sahiplenmede Coğrafi İşaretler. *Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 22(2), 57-66.
- Kan, M. (2011). *Yerel Düzeyde Ekonomik Kalkınmada Coğrafi İşaretlerin Kullanımı ve Etkisi: Akşehir Kirazı Araştırması*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kan, M. (2015). *Coğrafi İşaretlerin Tarımda Kullanımı, Kırsal Kalkınmadaki Rolü ve Taşkent Kirazı İçin Uygulanabilirliği*. 73-82, [https://arastirma.tarimorman.gov.tr/bahridagdas/Belgeler/TA%C5%9EKENT%20K%C4%B0RAZ%20RAPOR%2028%20ocak%202015%20\[1\].pdf#page=73](https://arastirma.tarimorman.gov.tr/bahridagdas/Belgeler/TA%C5%9EKENT%20K%C4%B0RAZ%20RAPOR%2028%20ocak%202015%20[1].pdf#page=73) (Erişim Tarihi: 27.02.2024).
- Kan, M., Gülçubuk, B., Kan, A. & Küçükçongar, M. (2010). Coğrafi İşaret Olarak Karaman Divle Tulum Peyniri. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(19), 15-23.
- Karakaş, A. (2012). Eğil İlçesi Kırsal Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(23), 5-18.
- Karataş, A. (2020). Kırsal Alanların Kalkınmasında Kırsal Turizmin Rolü: Niğde İli Örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 714-735.
- Kaya, M. (2011). *Türkiye’nin İlk Sanayi Kasabalarından Biri Ayancık, Sinop*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Kayıkcı, S. (2009). *Türkiye’de Kırsal Alan Yönetimi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Köksal, M. (2010). *Kırsal Kalkınma Politikaları ve Türkiye Açısından Analiz*. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Köse, Z. (2022). Kırsal Kalkınmada Tarımsal Kooperatifçiliğin Rolü Üzerine Bir İnceleme. *Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 33-42.
- Kuter, N. & Ünal, H. E. (2013). Kırsal Kalkınmada Kırsal Turizmin Önemi. *Kastamonu University Journal of Forestry Faculty*, 13(2), 192-201.
- Labrianidis, L. (2006). *Human Capital as the Critical Factor for the Development of Europe's Rural Peripheral Areas*. In Eds. Teresa de Noronha Vaz, Eleanor J. Morgan and Peter Nijkamp, *The New European Rurality: Strategies for Small Firms*, Ashgate, England. <https://rdpru.uom.gr/sites/default/files/rdpru-pdf/FERP.pdf> (Erişim Tarihi: 09.03.2024).
- Li, Y., Long, H. & Liu, Y. (2015). Spatio-Temporal Pattern of China's Rural Development: A Rurality Index Perspective. *Journal of Rural Studies*, 38, 12-26.
- Mamur Işıklı, Y. (2018). Türkiye'de Kırsal Kalkınmada Kalkınma Ajanslarının Rolü. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 13(1), 417-445.
- Mancini, M. C. (2013). Localised Agro-Food Systems and Geographical Indications in The Face of Globalisation: The Case of Queso Chontaleño. *Sociol. Rural.*, 53, 180-200.
- Marandola, D., Cannata, F., Palma, D. P., Fragnito, S., Parletta, I. & Raschi, A. (2006). Business and Tourism in A Rural Area of Southern Italy. *Ibımet, Via Caproni*, 8, 157-16.
- Maslak, M. (2016). *Türkiye'de Kırsal Kalkınma Politikaları Çerçevesinde Köydes Projesi*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Merenkova, I., Smyslova, O. & Kokoreva, A. (2019, October). Development Models of Rural Areas: Theoretical Approaches and Formation Specificity. In *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science* (Vol. 341, No. 1, p. 012017). IOP Publishing.
- Michalek, J. & Zarnekow, N. (2012). Application of The Rural Development Index to Analysis of Rural Regions in Poland and Slovakia. *Soc Indic Res*, 105, 1-37.
- Mirna De Lima, M., Cláudia Souza, P. & Passador, J. L. (2016). Implications of Geographical Indications: A Comprehensive Review of Papers Listed in Capes'. *Journal Database. RAI* 2016, 13, 315-329.
- Nerse, S. (2014). Türkiye Kır Çalışmalarında Paradigma Değişimi. *Sosyoloji Dergisi*, 3(29):165-179.
- Nooripoor, M., Khosrowjerdi, M., Rastegari, H., Sharifi, Z. & Bijani, M. (2021). The Role of Tourism in Rural Development: Evidence from Iran. *GeoJournal*, 86(4), 1705-1719.
- OECD, (1994). *Creating Rural Indicators for Shaping Territorial Policy*. OECD, Paris.
- Özdemir Yılmaz, G. & Kafa Gürol, N. (2012). Balıkesir İlinin Kırsal Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(23), 23-32.
- Özdemir, G. (2013). Women's Cooperatives in Turkey. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 81, 300-305.
- Özdemir, K. (2004). Türkiye'de Kırsal Sanayinin Kentlere Olan Göçler Üzerine Etkisi", *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*, DPT Pamukkale Üniversitesi, Mart, Cilt II, 102- 111, Ankara.
- Özdemir, L. & Polat, O. (2019). Türkiye'de Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma İçin Köyden Kente Göçün Önlenmesinde Etkili Unsurların Saptanması ve Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 10(25), 450-465.
- Özdemir, S. (2012). Kırsal Kalkınmada Kırsal Turizmden Yararlanma Olanakları: Gökçeada Örneği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(23), 19-21.

- Özdoğan, E. & Tokur Kesgin, M. (2021). Kırsal Ekonomik Kalkınma İçin Kadının Güçlendirilmesi: Bolu SS Demirciler Gelincik Kadın Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Örneği. *Zeugma Sağlık Araştırmaları Dergisi*, 3(2-3), 81-87.
- Özer, B. & Tozak, E. (2017). Türkiye’de Kırsal Kalkınma ve Kırsal Kalkınma Politikaları. 4. Uluslararası Öğrenci Kongresi Bildiriler Kitabı, 24-25 Nisan, 47-57.
- Özgül, S. (2017). *Yenilenebilir Enerji Kooperatiflerinin Kırsal Kalkınmadaki Önemi: Tunceli Pertek İlçesi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Özkan, E. (2007). *Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikaları ve Kırsal Turizm*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Peziakoğlu, F. (2012). Sürdürülebilir Tarım ve Kırsal Kalkınma Kavramı İçinde Tarım-Turizm-Kırsal Alan İlişkisi ve Sonuçları. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2012(1), 83-92.
- Ping, G. & Wen-Sheng, S. (2009), Evaluation on Development Level of Rural Circular Economy in Hebei Province, China. *Asian Agricultural Research*, 1(11-12), 23-27 <https://ageconsearch.umn.edu/record/93450/files/aar11.12-g.pdf> (Erişim Tarihi: 27.02.2024).
- Rangnekar, D. (2004). The Socio-Economics of Geographical Indications. UNCTADICTSD Project on IPRs and Sustainable Development, Issue Paper No. 8.
- Renzi, A. & Piacenti, C. A. (2023). Municipalities' Rural Development Index: A Study Based on The 2006 Agricultural Census. *Redes St. Cruz Sul*, 28, 1-26.
- Sezen, B. (2019). *Bursa İli Yıldırım İlçesi Cumalıkızık Köyünde Kırsal Turizm Çalışmalarının Kırsal Kalkınma Açısından Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Sezgin, İ. H. (2007). *Başdere Havzası Kırsalının Kalkınma Potansiyelleri*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Şahin, A. & Meral, Y (2012). Türkiye’de Coğrafi İşaretleme ve Yöresel Ürünler. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 5(2), 88-92.
- Şerefoğlu C. (2009). *Kalkınmada Kırsal Turizmin Rolü 2007-2013 Yılları Arasında Ülkemizde Uygulanacak Olan IPARD Kırsal Kalkınma Programındaki Yeri, Önemi ve Beklenen Gelişmeler*. Uzmanlık Tezi, T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, 176 s. Ankara.
- Şimşek, E. & Gürler, A. Z. (1994). Kırdan Kente Göç Olgusu ve Kırsal Sanayi. Türkiye Birinci Tarım Ekonomisi Kongresi, İzmir-Türkiye, 8-9 Eylül 1994, 360-370.
- Tan, S. & Tan, S. S. (2019). Avrupa Birliği ile Mali İşbirliği ve Kırsal Girişimcilik Projeleri: Çanakkale İli IPARD Örneği. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 14(1), 59-65.
- Tarım ve Orman Bakanlığı (2021). Ulusal Kalkınma Strateji. <https://www.tarimorman.gov.tr/TRGM/Belgeler/UKKS-Strateji-Belgesi.pdf> (Erişim Tarihi: 05.03.2024).
- Taşgın, G. (2009). *Erzurum İli Oltu İlçesinin Kırsal Kalkınma Potansiyeli ve Göç Sorunu*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Tolunay, A. & Akyol, A. (2006). Kalkınma ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar ve Tanımlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, A(2), 116- 127.
- Türk Sırıklı, G. (2021). *Kırsal Kalkınmada Kırsal Turizmin Rolü: Trabzon İli Çaykara İlçesi Uzungöl Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun.

- Türk, O. & Toprak, L. S. (2019). Kırsal Kalkınmada Kırsal Turizmin Rolü: Muş İlinin Kırsal Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 185-192.
- Türkkan, E. (1993). Kırsal Sanayinin Doğal ve Yapay Dinamikleri ve Türkiye. Kırsal Sanayi Sempozyumu, Ankara-Türkiye, 6-8 Nisan 1993, 9-16.
- Uz, M. (2017). *Köylerin Alt Yapısını Destekleme (KÖYDES) Projesi ve KÖYDES Projelerinin Kırsal Kalkınmaya Olan Katkıları*. Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Ün, E., Tutar, F., Tutar, E. & Erkan, Ç. (2012). Ekonomik Kalkınmada Kırsal Turizmin Rolü: Türkiye Örneği. International Conference on Eurasian Economies. (11-13 October 2012), 345-350, Almaty, Kazakhstan.
- Ward, N., Lowe, P. & Bridges, T. (2003). Rural and Regional Development: The Role of The Regional Development Agencies in England. *Regional Studies*, 37, 201-214.
- Yaşa, D. (2016). *Kırsal Kalkınmada Kırsal Kalkınma Projelerinin Rolü: Sivas-Erzincan Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Yazgan, Ş. & Kadanalı, E. (2012). Ağrı İlinin Kırsal Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(22), 5-10.
- Yemenoğlu, E., Dalgın, T. & Çeken, H. (2020). Buldan İlçesi'nin Kırsal Turizm Potansiyelinin Belirlenmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma. *Turizm ve Araştırma Dergisi*, 9(2), 121-143.
- Yeşilbaş, M. (2011). Kırsal Kalkınma Politikalarının Gelişim Çizgisi ve Planlı Dönemde Kırsal Kalkınma Yaklaşımları. *Türk İdare Dergisi*, (470), 153-176.
- Yishan, X. U. (2010). On Humane Sustainable Rural Tourism and Development. *J. Wuyi Univ.*, 1, 48-51.